

University of Tehran Press

Private Law

Home Page: <https://jolt.ut.ac.ir>

Online ISSN: 2423-6209

The Rise and Fall of WIPO PROOF

Seyyed Hassan Shobeiri Zanjani^{1*} | Reza Soltani² | Seyyed Ahmad Dehghani³

1. Corresponding Author, Ph.D in Private Law, Department of Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran. E-mail:

shshobeiri@yahoo.com

2. Department of Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran. E-mail: soltanir402@gmail.com

3. Department of Law, Ph.D in Private Law, Faculty of Law, Mofid University, Qom, Iran. E-mail: seidahmad@gmail.com

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article History:

Received: October 25, 2024

Revised: February 20, 2025

Accepted: March 09, 2025

Published online: 09 October 2025

Keywords:

Ideas,
Intellectual property rights,
Preliminary registration,
WIPO Proof.

ABSTRACT

On May 21, 2020, the World Intellectual Property Organization unveiled WIPO PROOF; an unprecedented service aimed at safeguarding innovative achievements and providing secure evidence of intellectual creations in the digital sphere. A documentation service capable of securely verifying the existence of any intellectual creation or asset. In practice, this preliminary registration system not only had the ability to register all forms of intellectual property, but also covered some unprotectable (exceptional) forms of intellectual property, including ideas. However, considering that this method of protection was not supported by international, regional or national laws, a number of issues regarding the legal status and evidentiary value of the resulting documentation within national and international IP regimes became a subject of debate. In this research, by studying the structure, function and similar national mechanisms, we came to the conclusion that in order to improve and upgrade the protection provided by IP laws, we need to develop and synchronize with the needs the actors active in the field of innovation. As a result, services such as WIPO PROOF may be considered as an undeniable milestone for the development and improvement of the current intellectual property regimes.

Cite this article: Shobeiri Zanjani, H.; Soltani, R. & Dehghani, A. (2025). The Rise and Fall of WIPO PROOF. *Private Law*. 22 (1), 15-28. <http://doi.org/10.22059/jolt.2025.384352.1007347>

© Authors retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jolt.2025.384352.1007347>

انتشارات دانشگاه تهران

حقوق خصوصی

سایت نشریه: <https://jolt.ut.ac.ir>

شاپا الکترونیکی: ۶۲۰۹-۲۴۲۳

ظهور و افول (سامانه آزمایشی) ثبت وایپو^۱

سید حسن شبیری زنجانی^{۱*} | رضا سلطانی^۲ | سید احمد دهقانی^۳

۱. نویسنده مسئول، دکترای حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: shshobeiri@yahoo.com

۲. گروه حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: soltanir402@gmail.com

۳. دکترای حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه مفید، قم، ایران. رایانامه: seidahmad@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۱۷

کلیدواژه:

ایده،

ثبت مقدماتی،

ثبت وایپو،

حقوق مالکیت فکری.

در ۲۱ ماه می سال ۲۰۲۰ میلادی، سازمان جهانی مالکیت فکری از سامانه خدماتی نوینی به نام ثبت وایپو پرده‌برداری کرد که هدف اصلی آن حمایت از دستاوردهای نوآورانه و ابتکارآمیز کسب‌وکارها در فضای دیجیتال عنوان شد. این سامانه ثبت مقدماتی در عمل نه تنها از قابلیت ثبت کلیه اشکال مالکیت فکری برخوردار بود بلکه برخی مصادیق غیر قابل حمایت مالکیت فکری از جمله ایده‌ها را نیز تحت پوشش قرار می‌داد. با این حال، نظر به اینکه ثبت وایپو فاقد پشتوانه قوانین بین‌المللی، منطقه‌ای، یا ملی بود این مسئله که جایگاه و پشتوانه مستندات حاصل از آن در نظام‌های حقوق مالکیت فکری اعضای این سازمان چیست، همواره محل بحث قرار داشته است. در این پژوهش با مطالعه ساختار، عملکرد، و سامانه‌های مشابه آن به این نتیجه دست یافتیم که حقوق مالکیت فکری به منظور ارتقای سطح عدالت در حمایت ارائه شده و نیازمند توسعه و همگام‌سازی خود با نیازهای روز قشر فعال در عرصه نوآوری است و سامانه ثبت وایپو فارغ از آنکه گام بزرگی در این زمینه قلمداد می‌شود می‌تواند الگویی برای توسعه نظام حقوق مالکیت فکری نیز محسوب شود.

استناد: شبیری زنجانی، سید حسن؛ سلطانی، رضا و دهقانی، سید احمد (۱۴۰۴). ظهور و افول (سامانه آزمایشی) ثبت وایپو. حقوق خصوصی، ۲۲ (۱) ۱۵-۲۸. <http://doi.org/10.22059/jolt.2025.384352.1007347>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jolt.2025.384352.1007347>

© نویسندگان.

مقدمه

سامانه ثبت سازمان جهانی مالکیت فکری^۱ (از این پس وایپو) یک سامانه خدماتی برخط بین‌المللی است که مستندات امن (ضد دستکاری)^۲ ناظر بر دستاوردهای فکری اشخاص (اعم از حقیقی و حقوقی) را به دست می‌دهد. این اسناد مثبت آن‌اند که دارایی فکری شخص در یک مقطع زمانی خاص با مختصات و جزئیاتی معین پدید آمده و از زمان پیدایش تا کنون چه تغییرات و تحولاتی را پشت سر گذاشته است. با استفاده از چنین فرایندی کلیه فعالان عرصه نوآوری اعم از صنعتی و ادبی-هنری و حتی ایده‌پردازان قادر هستند با ثبت دستاورد خود در این سامانه یک سابقه یا به عبارت دیگر شناسنامه را برای ایده^۳ یا آفرینش فکری خود ایجاد کنند که گرچه در شرایط عادی حق یا امتیاز یا اولویت را برای متقاضی به دنبال نخواهد داشت، در مرحله اجرا یا تجاری‌سازی که ایده‌پرداز یا پدیدآورنده در عموم موارد ملزم به افشای کامل یا محدود دستاورد خود است امنیتی نسبی را برای آن‌ها به ارمغان می‌آورد؛ با این توضیح که اصولاً در موارد طرح ادعای نقض بار اثباتی بر دوش مدعی نقض قرار دارد؛ رویکردی که هم‌سو با قاعده فقهی «بینه» است و در حقوق ما نیز صحت دارد. بر این اساس، وجود مستندات از این دست در موارد بروز حل اختلاف، به‌ویژه در مراحل مقدماتی که دستاورد شخص، اعم از ادبی-هنری یا صنعتی، با شکل نهایی خود فاصله قابل توجهی دارد، وجود چنین مستنداتی تأثیر شگرفی در برقراری تعادلی نسبی میان موقعیت صاحبان سرمایه و شخصیت‌های حقیقی و حقوقی ارائه‌کننده خواهد داشت.

با این همه، مهم‌ترین ابهام در خصوص این سامانه و هم‌تایان آن و خروجی‌های آن‌ها این است که مستندات ارائه‌شده توسط این سامانه‌ها با نظر به مسئله فقدان پشتیبانی تقنینی یا شناسایی آن‌ها به صورت رسمی در نظام‌های حقوق مالکیت فکری کشورها، از منظر ارزش اثباتی در دعاوی، در چه سطحی قرار دارند؟ وایپو با تصریح به اینکه مستندات ارائه‌شده توسط این سامانه موجب هیچ‌گونه حق و تکلیفی برای اشخاص نیست و تمامیت موضوع نقض و اعتبار مستندات وابسته به وضعیت هر مورد و رویکرد نظام‌های حقوقی ملی می‌باشد، اعتبار مستندات ارائه‌شده را تا اندازه زیادی در هاله‌ای از ابهام قرار داده است. از طرف دیگر، در برخی نظام‌های حقوق مالکیت فکری، همچون فرانسه و ایالات متحده، این مسئله به‌گسترده‌گی مورد بررسی قرار گرفته و اعتباری هرچند محدود و مقید برای این سبک از ثبت مقدماتی^۴ در نظر گرفته شده است. در این پژوهش نظری، با مطالعه جامع نقش و عملکرد سامانه آزمایشی ثبت وایپو و هم‌تایان آن، برآینم تا سطح بازدهی و جایگاه این رویکرد نوین حمایتی در سطح بین‌المللی را در عرصه حقوق مالکیت فکری مورد بحث قرار دهیم.

ماهیت

ثبت وایپو را می‌توان یک بستر دیجیتال برای ثبت اسناد قلمداد کرد، که سازمان جهانی مالکیت فکری با هدف یاری رساندن به ایده‌پردازان و پدیدآورندگان به منظور اثبات وجود دستاوردهای فکری آن‌ها در یک بازه زمانی معین طراحی و به صورت محدود اجرا کرد. وایپو بر آن است که استفاده از این سامانه به یک مرحله خاص در تحقیق، توسعه، یا ساخت و پرداخت دستاوردهای فکری محدود نیست و اشخاص در هر مرحله حتی پیش از نهایی‌سازی^۵ دستاورد خود می‌توانند با ثبت در این سامانه از یک لایه حمایتی (امنیتی) مضاعف نیز بهره‌مند شوند. این سامانه به گونه‌ای طراحی شده است که اساساً محدود به هیچ‌یک از اشکال خاص مالکیت فکری نباشد و در عمل حتی قادر به ارائه مستنداتی در خصوص ایده‌ها، که اصولاً از مستثنیات حمایت مالکیت فکری محسوب می‌شوند، نیز هست. با وجود اینکه بنا بر دیدگاه اندیشمندان مالکیت فکری ایده به جهت طبیعت محض و مجرد آن نه‌تنها قابل حمایت نیست و اطلاق عنوان مال فکری (مثل اثر، اختراع، طرح) نیز بر آن غیر محتمل به نظر می‌رسد

1. WIPO Proof

2. anti-tamper

۳. در این پژوهش مراد از لفظ ایده هر نوع طرح انتزاعی، ناپخته، یا مبهم نیست. ایده در مفهوم مد نظر نگارندگان طرح اولیه یک دستاورد فکری است که جزئیات و مختصات آن مشخص باشد و در فرض شرح برای اشخاص با دانش متعارف در آن حوزه امکان‌پذیر قلمداد شود و صرفاً نیازمند اجرای نهایی باشد. نمونه بارز این مصادیق ایده فیلمنامه‌ها و نمایشنامه‌ها و نمونه‌های اولیه اختراعات هستند که با شکل نهایی خود فاصله قابل توجهی دارند.

4. preliminary registration

5. finalization

(میرشمسی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۰)، ثبت وایپو به گونه‌ای طراحی شده است که برای این قسم از دستاوردهای فکری نیز مانعی در ثبت وجود نداشته باشد.

اعتبار مستندات ثبت وایپو در گرو سازکارهای امنیتی هستند که با ماهیت و عملکرد این سامانه در هم تنیده‌اند. در نظام‌های حقوقی که این سازکارها مورد تأیید هستند شخص می‌تواند از این مستندات به عنوان ابزار کلیدی در تثبیت تقدم خود در پرداخت یا خلق یا بهره‌برداری یک دستاورد فکری با اثبات وجود سند در یک زمان خاص بهره‌برداری کند. این ویژگی ثبت وایپو را به یک سامانه ثبت مقدماتی^۱ بین‌المللی مبدل می‌سازد. با وجود بهره‌گیری این سامانه از سازکارهای امنیت دیجیتال، وایپو همواره تصریح داشته است که مستندات ارائه‌شده توسط سامانه ثبت وایپو موجب امتیاز یا انحصار یا به صورت کلی حق یا تکلیفی برای اشخاص نیست و صرفاً حقوق اعطاشده به شخص (در فرض نهایی‌سازی) با ارائه مستنداتی زمان بارگذاری و صحت و یکپارچگی محتوای ثبت‌شده را تأیید می‌کنند. با وجود اینکه چنین رویکردی در نگاه نخست چندان کارآمد نمی‌نماید، استعمال علائم رمزنگاری‌شده^۲ وایپو می‌تواند به صورت خاص در مواردی که حل اختلاف یا صحت ادعای نقض بسته به مسئله تقدم و تأخر پیدایش دستاورد فکری مانند اختراع، علامت تجاری، یا حتی آثار ادبی-هنری همچون فیلمنامه باشد تا اندازه زیادی مرجع رسیدگی‌کننده به دعوای نقض را یاری رساند و از آنجا که ثبت وایپو می‌تواند کلیه سوابق راجع به تغییر و تحول مالکیت فکری از مرحله ایده تا تجاری‌سازی را مستندسازی کند ارزش اثباتی چنین سوابقی در دعوای نقض نقش موثری در پیروزی یا شکست خواهد داشت. (Mostert, 2020: 673-674).

استفاده از فرایند نشانه‌گذاری زمانی دیجیتال^۳ در تولید علائم رمزنگاری‌شده در ثبت وایپو باعث می‌شود در نتیجه ثبت هیچ سند فیزیکی به اشخاص ارائه نشود. با این حال، نسخ فیزیکی حاصله از اسناد ارائه‌شده توسط این سامانه قابل اعتبارسنجی هستند و با استعمال شناسه‌های رمزنگاری‌شده آن‌ها در سامانه می‌توان از صحت مندرجات یا اصالت آن‌ها اطمینان حاصل کرد. در صورتی که علائم رمزنگاری‌شده در دسترس سایرین قرار گیرند به آن‌ها نیز اجازه دسترسی به محتوای سند یا آنچه در این سامانه بارگذاری شده است را خواهند داد. در نتیجه، حفظ محرمانگی یا انعقاد قرارداد عدم افشا در فرض در دسترس قرار دادن کلید دیجیتال برای اشخاص ثالث یک امر تسامح‌ناپذیر است. چون کلید دیجیتال متضمن اجازه دسترسی نامحدود (بدون احراز هویت) به محتوای بارگذاری‌شده و جزئیات ثبت خواهد بود. مضاف بر این یک سند ثبت در این سامانه می‌تواند متضمن چندین کلید دسترسی باشد که در چنین فرضی اهمیت حفظ محرمانگی کلید دسترسی دوچندان می‌شود (Umar, 2017: 21890-21893).

ساختار امنیتی و اعتبار اسناد

ساختار امنیتی

برخلاف سایر اشکال مرسوم ثبت که به شکل سنتی بخش بزرگی از حمایت و تأمین امنیت مالکیت فکری ثبت‌شده در آن‌ها ریشه در ویژگی بازدارندگی مجازات‌های پیش‌بینی‌شده در قوانین مربوطه دارد، ثبت وایپو به علت فقدان چنین پشتوانه‌ای ناچار به تکیه بر فناوری‌های مطرح در زمینه امنیت دیجیتال بود. به همین دلیل این سامانه در زمان فعالیت از مجموعه‌ای از این فناوری‌ها، که مهم‌ترین آن‌ها زیرساخت کلید عمومی^۴ بود، یاری جست. زیرساخت کلید عمومی چهارچوبی است که در ایجاد و مدیریت گواهی‌های دیجیتال و رمزنگاری کلید عمومی استفاده می‌شود. رسالت اصلی این سازکار امنیت دیجیتال کمک به انتقال ایمن اطلاعات الکترونیکی برای انواع فعالیت‌های مبتنی بر وب همچون تجارت الکترونیک و بانکداری مبتنی بر اینترنت است. استفاده از این سازکار ثبت وایپو را قادر می‌سازد تا ایجاد، استفاده، ذخیره، مدیریت، توزیع، و لغو گواهی‌های دیجیتال و مدیریت رمزگذاری کلید عمومی را کنترل کند (Danquah & Kwabenah, 2020: 241-242).

۱. سامانه‌ها و سازکارهای ثبت مقدماتی چهره نوین حمایت در زمینه حقوق مالکیت فکری هستند که به شکل کاملاً متفاوت با سایر روش‌های مرسوم ثبت مالکیت فکری عمل می‌کنند. نخستین نمونه‌های این شیوه از ثبت در مقررات داخلی برخی کشورها همچون فرانسه و ایالات متحده اجرا شد. تفاوت اصلی ثبت مقدماتی با ثبت نهایی در اعتبار آن و فقدان یا محدودیت اساسی حقوق انحصاری ناشی از آن قابل مشاهده است.

2. token

3. digital time stamping

4. public key infrastructure (PKI)

پروتکل امنیتی دیگری که سازمان جهانی مالکیت فکری در تعامل با زیرساخت کلید عمومی به منظور تأمین امنیت مستندات خود از آن استفاده می‌کرد RFC 3161 بود. این پروتکل ناظر بر یک پایگاه داده است که در آن سوابق داده‌های بارگذاری شده از طریق درج مهر زمانی حفظ می‌شود. در این پایگاه داده‌ای کلیه اطلاعات راجع به وجود داده‌ها در یک بازه زمانی خاص و هر گونه تغییر بعدی هرچند جزئی ثبت و ذخیره می‌شود (Bonnetcaze et al., 2006: 662). ثبت دستاورد فکری شخص در سامانه ثبت وایپو مستلزم پالایش آن در این دو مرحله اصلی است و در پایان این مراحل متقاضی یک کلید رمزنگاری شده را دریافت می‌کند. کلید رمزنگاری شده از چند مؤلفه اساسی تشکیل شده است که هدف اصلی آن‌ها تسهیل امر اعتبارسنجی اسنادی است که در این سامانه به ثبت رسیده‌اند. این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از:

۱. شناسه خلاصه پیام^۱ فایل اصلی که توسط الگوریتم یک‌طرفه مرورگر محلی تولید می‌شود و به طور منحصر به فرد فایل اصلی را شناسایی می‌کند؛

۲. تاریخ و زمان دقیق درخواست ایجاد علامت رمزنگاری شده صادر می‌شود؛

۳. امضای دیجیتالی که وایپو را به عنوان سازمان منشأ تولید علامت رمزنگاری شده معرفی می‌کند؛

۴. و یک کلید عمومی که صحت علامت رمزنگاری شده را تضمین می‌کند.

حاصل کلیه فرایندهای مورد بحث کلیدی دیجیتال با پسوند «.tsr» است که قابل بارگیری است و می‌تواند با سند اصلی ذخیره شود. کدنویسی سخت^۲ علامت رمزنگاری شده باعث می‌شود علامت ارائه شده جنبه غیر قابل تغییر یا دستکاری یابد. به همین دلیل می‌توان اطمینان داشت که تاریخ و زمان ایجاد علامت رمزنگاری شده دقیق و قابل استناد است. در نتیجه این ساختار امنیتی می‌توانیم مدعی شویم این ثبت وایپو در عمل گونه‌ای دفتر ثبت اسناد رسمی برخط با قلمرویی بین‌المللی است.

مدت و میزان اعتبار

از آنجا که اشخاص در نتیجه ثبت در سامانه ثبت وایپو حقوق انحصاری یا امتیاز خاصی را دریافت نمی‌کنند بحث بازه زمانی مدت حمایت در این خصوص منتفی است. لیکن، این پرسش که علائم رمزنگاری شده ارائه شده تا چه زمانی معتبر و قابل استعلام هستند کماکان در این خصوص مطرح است. اعتبارسنجی علامت می‌توانست در هر زمان و مکان و توسط هر شخص یا نهاد صرفاً با دسترسی به اینترنت صورت پذیرد. اعتبارسنجی یک علامت از طریق دسترسی به دو مؤلفه صورت می‌پذیرفت:

۱. فایل اصلی بدون تغییر که علامت رمزنگاری شده برای آن ایجاد شده؛

۲. علامت رمزنگاری شده.

توجه به این نکته ضروری است که اگر فایل اصلی حتی اندکی اصلاح شده باشد، اعتبارسنجی ناموفق خواهد بود و بنابراین وجود فایل اصلی را در تاریخ و زمان پردازش آن نشان نخواهد داد. علاوه بر این، اگر فایل دیجیتال اصلی به هر نحوی (از جمله کوچک‌ترین تغییرات قالب‌بندی) اصلاح شود، رمز اشخاص دیگر معتبر نخواهد بود. نشانه سامانه ثبت وایپو یک اثر انگشت دیجیتال از یک فایل دیجیتالی خاص است. اگر مستندات دیجیتال به هر نحوی تغییر داده شوند این امر منجر به ناسازگاری فایل اصلی، که علامت ثبت وایپو برای آن ایجاد شده، می‌شود. در نتیجه، علامت رمزنگاری شده با فایل اصلاح شده مطابقت نخواهد داشت. علائم رمزنگاری شده حاصله از ثبت در این سامانه به مدت پنج سال از تاریخ ثبت در این سامانه ذخیره می‌شوند. این مدت غیر قابل تمدید است. لیکن محدودیت زمانی برای استعلام صحت و اعتبار علامت وجود ندارد و تا زمانی که نسخه فیزیکی آن در دسترس باشد اعتبارسنجی آن نیز امکان‌پذیر خواهد بود.

با وجود ماهیت بین‌المللی وایپو، علائم رمزنگاری شده این سامانه در کشورهایی از بیشترین سطح اعتبار برخوردارند که اسناد ارائه شده را به عنوان اسناد رسمی (دیجیتال) در نظر گیرند. این امر نیز در گرو پذیرش استانداردهای امنیتی به کارگیری شده در

۱. شناسه خلاصه پیام یا hash همانند اثر انگشتی دیجیتال است که مقداری داده معمولاً یک فایل یا پیام را شناسایی و تأیید می‌کند. این شناسه‌ها از الگوریتم‌های رمزنگاری استفاده می‌کنند که در اصل فرمول‌های ریاضی یک‌طرفه‌ای هستند که برای تولید یک مقدار منحصر به فرد برای هر ورودی (در این مورد، داده‌ها) طراحی شده‌اند.

2. hard coding

این سامانه یا حائز اعتبار قلمداد کردن آن‌ها در یک نظام حقوقی ملی یا منطقه‌ای است. مثلاً، در حال حاضر، علائم رمزنگاری‌شده در کشورهایی که مقررات خدمات شناسایی الکترونیک^۱ و احراز هویت و حفاظت (اطلاعات) اتحادیه اروپا^۲ را پذیرفته‌اند به مثابه اسناد رسمی هستند.^۳ البته نباید چنین پنداشت که در نتیجه این وضعیت اسناد صادره توسط وایپو در سایر کشورها فاقد اعتبار هستند. چون صرف عضویت یک کشور در این سازمان دال بر اعتبار این اسناد در اعضای وایپو است. لیکن همگام‌سازی این سامانه با مقررات خاص منطقه اتحادیه اروپا خواه ناخواه توازن اعتبار مستندات را به نفع کشورهای حوزه این اتحادیه بر هم می‌زند (Andrade, 2018: 96-97).

پیامدهای ثبت

ثبت یک دستاورد فکری (از هر نوع آن) در سامانه ثبت وایپو به شکل خاصی یا شاخه خاصی از مالکیت فکری محدود نیست. اما کارآمدترین برهه زمانی که ثبت وایپو در آن حائز اهمیت دوچندان است مرحله پیش از ثبت یا نهایی‌سازی است. در این مرحله از آنجا که دستاورد شخص هنوز شکل قابل حمایت به خود نگرفته در آسیب‌پذیرترین حالت قرار دارد و می‌تواند به‌سادگی مورد سوءاستفاده قرار گیرد. ثبت یا عدم آن در این حالت آسیب‌پذیر در هر یک از شاخه‌های مالکیت فکری پیامدهایی را به دنبال دارد.

در شاخه حقوق مالکیت صنعتی

شناخت ماهیت ثبت وایپو این پرسش را به ذهن متبادر می‌سازد که با وجود سازکارهای ملی و بین‌المللی ثبت و حمایت از اختراعات، همانند قوانین راجع به مالکیت صنعتی، همچنین معاهداتی همچون معاهده همکاری ثبت اختراع^۴ یا کنوانسیون مادرید^۵ و بازوهای اجرایی این قوانین و مقررات چه نیازی به ثبت یک دستاورد فکری با ماهیت صنعتی در سامانه ثبت وایپو وجود دارد؟

در پاسخ باید گفت ثبت وایپو سامانه‌ای است که می‌تواند مسئله افشای امن^۶ دستاورد صنعتی (اعم از اختراع یا هر گونه دانش فنی دیگر) را امکان‌پذیر سازد و حتی در فرض وجود توافق یا قرارداد راجع به افشا، با اثبات وجود اثر در یک تاریخ معین، مسیر هر گونه سوءاستفاده بعدی را مسدود کند. حق بر افشا در حقوق مالکیت فکری در زمینه ادبی-هنری مطرح می‌شود و در زمینه مالکیت صنعتی خود را به شکل شرط نو بودن بروز می‌دهد. در نتیجه این وضعیت بر اهمیت حق افشا تأثیری ندارد و همان‌گونه که افشای (غیر مجاز) اثر ادبی-هنری حقوق معنوی و به تبع آن حقوق مادی پدیدآورنده را تحت تأثیر قرار می‌دهد، در حقوق مالکیت صنعتی نیز اثری مشابه بر جای می‌گذارد و در عمل نیز زمان و مکان افشای یک دستاورد فکری تعیین‌کننده شکست یا موفقیت آن است (شبییری و نعمتی، ۱۳۹۲: ۳۱-۳۲). در عمل نیز انعقاد قراردادهای مجوز بهره‌برداری و واگذاری در گرو وجود طرح یا اطلاعاتی انحصاری قرار دارد. چون گیرنده مجوز بهره‌برداری دستاورد صنعتی اغلب متحمل خطرات و هزینه‌های سنگینی می‌شود و در مقابل همواره درصدد است تا از گونه‌ای انحصار نشئت‌گرفته از محرمانگی موضوع مجوز بهره‌برداری برخوردار شود (عبدالصمدی و رفیعی آفرانی، ۱۳۹۹: ۱۰)؛ مؤلفه‌ای که در سرمایه‌گذاری بر مالکیت فکری بازگشت سرمایه را به میزان قابل توجهی تضمین می‌کند.

به منظور درک بهتر این مسئله لازم است به مجموعه پرونده‌های گوردون گولد^۷ در خصوص اختراع لیزر نگاهی داشته باشیم. این مجموعه پرونده‌ها به مدت ۲۸ سال در جریان بودند و اگرچه در نهایت به پیروزی گولد منتهی شدند، زمان و هزینه غیر قابل

1. eIDAS (electronic identification and trust services)

۲. به موجب مواد ۱ و ۲ مقررۀ شماره ۹۱۰/۲۰۱۴ اتحادیه اروپا هدف از این مقررات افزایش سطح امنیت و اعتماد به مبادلات الکترونیک در بازار داخلی (اتحادیه اروپا) از طریق ایجاد یک بستر مشترک برای مبادلات الکترونیکی ایمن بین اشخاص حقیقی یا حقوقی، مشاغل، و در نتیجه ارتقای خدمات برخط عمومی، خصوصی، و تجارت الکترونیک است. به موجب ماده ۲۵ نیز تبعیض میان اعتبار مستندات (عادی و دیجیتال) به‌ویژه در موارد مورد تصریح در مقررۀ مذکور پذیرفته نخواهد بود.

۳. از تاریخ ۱ ژانویه ۲۰۲۱ کشور انگلستان نیز در نتیجه خروج از اتحادیه اروپا و پایان دوران گذار برکسیت از شمول مقررۀ ۹۱۰/۲۰۱۴ خارج شد.

4. the patent cooperation treaty

5. Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks

6. safe disclosure

7. Richard Gordon Gould

توجهی را به منظور اثبات ادعای گولد ناظر بر مالکیت اختراع لیزر (و حقوق ناشی از آن) طلبیدند. ریچارد گوردون گولد فیزیکدان آمریکایی بود که در سال ۱۹۵۷ برای نخستین بار به ایده لیزر دست یافت. مدت کوتاهی پس از طراحی لیزر، گولد ایده خود را با یکی از همکاران خود، فیزیکدانی به نام چارلز تاونز^۱، که میزب^۲ یا دستگاه تقویت تشعشعات مایکروویو را اختراع کرده بود، در میان گذاشت. به توصیه تاونز، مبنی بر اینکه گولد به عنوان نخستین گام در ثبت اختراع باید ایده خود را مکتوب و ثبت می کرد، یادداشت های گولد راجع به لیزر و ساختار و عملکرد آن در یک دفتر ثبت اسناد محلی به ثبت رسیدند. پس از این وقایع، گولد کلمبیا را ترک کرد و در سال ۱۹۵۸ و پیرو توافق با شرکت گروه تحقیقاتی فنی^۳ گولد به این شرکت پیوست تا پروژه ساخت لیزر خود را نهایی کند؛ فرایندی که تا سال ۱۹۵۹ به درازا کشید. اما در آن زمان تاونز و فیزیکدان دیگری، به نام آرتور شاولو^۴، پیش از او متقاضی ثبت لیزر شدند و در نتیجه درخواست گولد رد شد. در نتیجه این وضعیت، گولد با حمایتی که از طرف گروه تحقیقات فنی دریافت می کرد و استناد به یادداشت های ثبت شده خود، به عنوان مدارک اصلی، علیه تاونز و شاولو و شرکت هایی که با انعقاد قراردادهای مجوز بهره برداری لیزر را مورد استفاده قرار می دادند مجموعه ای از دعاوی نقض را اقامه کرد. به اشتراک گذاری اطلاعات توسط گولد همکاران او را قادر ساخت تا با اشراف نسبت به اختراع او و در نهایت ثبت آن در فاصله دو سال پس از این واقعه، یعنی سال ۱۹۵۹، گولد را وارد چرخه ای طولانی از دعاوی نقض حق کنند که پس از سه دهه به نتیجه مطلوب منتهی شدند (Pendsay & Agarrwal, 2012: 405).

در شاخه حقوق مالکیت ادبی- هنری

مسئله ثبت در زمینه حقوق مالکیت ادبی- هنری نقش کم رنگ تری دارد. این امر ریشه در اجماعی دارد که به موجب آن در غالب نظام های حقوقی مسئله ثبت در خصوص آثار ادبی- هنری امری کاملاً اختیاری قلمداد می شود (Oliar et al., 2014: 2213) و قوانین موضوعه صرف صدق عنوان اثر ادبی- هنری بر یک دستاورد فکری را برای حمایت از آن کافی قلمداد می کنند.^۵ حال پرسش اینجاست که در وضعیتی که مسئله ثبت اثر ادبی- هنری به یک مؤلفه ثانویه برای حمایت از آن مبدل شده ثبت اثر در سامانه ثبت وایپو چه ارزش یا کاربردی خواهد داشت؟ همان گونه که وایپو صراحتاً اظهار داشته است سامانه ثبت این سازمان هیچ گونه حق مضاعفی را برای اشخاص به دنبال نمی آورد و صرفاً در مقام اثبات وجود یک دستاورد فکری در یک مقطع زمانی خاص می تواند مستندات را ارائه کند. دستیابی به پاسخ این پرسش مستلزم نگاهی به وضعیت فعلی آثار ادبی- هنری و دعاوی نقض حق راجع به آنها به خصوص در زمینه آثار سینمایی یا با ماهیت مشابه، مانند بازی های ویدئویی، است.

ثبت اثر ادبی- هنری با استفاده از این سامانه در خصوص آثاری که با شکل نهایی خود فاصله زیادی دارند اهمیت خود را آشکار می کند. مثلاً می توان به آثار با ماهیت سینمایی پرداخت. در این آثار ایده به شکل فیلمنامه، نمایشنامه، یا بازی نامه ارائه می شود و به رغم حمایت حقوق مالکیت ادبی- هنری، از آنجا که در بسیاری موارد در نتیجه ناتوانی ایده پرداز (پدیدآورنده) در تحقق ایده به تنهایی ایده به متقاضیان بالقوه ارائه می شود، دستاورد شخص در معرض سوءاستفاده مادی و معنوی قرار می گیرد. این وضعیت که ناشی از ضعف مالی ایده پرداز و توان اقتصادی صاحبان سرمایه است بستری مستعد را برای بهره برداری غیر مجاز فراهم می آورد که عموم دعاوی نقض حقوق مالکیت ادبی- هنری راجع به آثار سینمایی و با ماهیت مشابه نیز برخاسته از آن هستند (Gladden, 2003: 361-366). با وجود اینکه ثبت آثار ادبی- هنری در عموم نظام های حقوقی فعلی نیز پیش بینی شده است، مستندات دیجیتال ارائه شده توسط وایپو با نظر به اعتبار و امنیت آنها در کنار حفظ سوابق دسترسی اشخاص به محتوای مستندات می توانند در موارد حل اختلاف در بعد ملی، منطقه ای، بین المللی، و در نهایت احقاق حقوق مالکیت فکری ایده پرداز در اثر نهایی به دست آمده از ایده نقش تعیین کننده ای داشته باشند.

1. Charles Hard Townes

2. Maser (Microwave Amplification by Stimulation Emission of Radiation)

3. TRG (technical research group)

4. Arthur Leonard Schawlow

۵. البته در صورتی که سایر شرایط همچون اصالت و تثبیت نیز در مورد آن اثر رعایت شده باشد.

پرونده بوکوالد علیه پارامونت پیکچرز^۱ را می‌توان از نتایج وضعیت تشریح‌شده قلمداد کرد. این پرونده ریشه در یک اثر سینمایی با عنوان *سفر به آمریکا*^۲ دارد. با انتشار این اثر در سال ۱۹۸۸ نویسنده‌ای به نام آرتور بوکوالد^۳ مدعی می‌شود فیلم بر اساس پیش‌نویس فیلمنامه *پادشاه برای یک روز*^۴، که او پیرو قراردادی به پارامونت ارائه کرده بود، ساخته شده است. در این توافق این‌گونه مقرر شده بود که در صورت ساخت فیلم بر اساس فیلمنامه بوکوالد درصدی از سود خالص حاصله از فروش فیلم به بوکوالد تعلق گیرد. زمانی که پارامونت با دعوی نقض تعهدات قراردادی مواجه می‌شود، ابتدا ادعا می‌کند که فیلم را آن‌طور که در توافق‌نامه مشخص شده بود «بر اساس» فیلمنامه بوکوالد نساخته است که حتی اگر سفر به آمریکا بر اساس فیلمنامه بوکوالد باشد فیلم حتی به اندازه هزینه‌های خود نیز بازدهی نداشته و بنابراین هیچ «سود خالص» وجود ندارد که از منبع آن درصدی به بوکوالد تعلق گیرد. با اقرار پارامونت نسبت به وجود قرارداد و شناسایی شرط تعیین مبلغ قرارداد در قالب درصدی از سود خالص در فرض حصول به عنوان شرط غیر معقول، در نهایت، پارامونت با پرداخت غرامت و جلب رضایت بوکوالد به این پرونده خاتمه داد. با این حال، مسئله نقض حقوق مادی و معنوی بوکوالد نسبت به اثر نهایی مسکوت ماند و حتی زمانی که پارامونت فیلم را منتشر کرد فیلمنامه به ادی مورفی^۵ منتسب شد. برخی معتقدند رویکرد شتاب‌زده پارامونت در حل‌وفصل این اختلاف به جهت پیشگیری از طرح دعوی با ماهیت مشابه از طرف سایر نویسندگان طرف قرارداد با این شرکت بود (O'Donnell & McDougal, 1992: 529-544).

مضاف بر این گرچه مبانی عدل و انصاف و اخلاق دایر بر آن‌اند که در فرض توافق ایده‌پرداز با شخص سرمایه‌گذار و عدم بازدهی یا شکست ایده ضرر و زیان وارده همه طرفین را تحت تأثیر قرار دهد، در فرضی که ایده به سرقت رفته یا مورد سوءاستفاده قرار گرفته باشد چگونه می‌توان انتظار داشت شخص ایده‌پرداز به علت اجرای ضعیف یا ناشیانه ایده توسط ناقض متحمل ضرر و زیان ناشی از ضعف ناقض بشود؟

برخی اندیشمندان مالکیت فکری معتقدند به جهت حل این چالش شاخه ادبی-هنری مالکیت فکری حداقل در زمینه صنعت سرگرمی لازم است مفهوم ایده آغازگر^۶ را به رسمیت بسنسد و متناسب با سهم آن در پیدایش اثر نهایی حقوقی را برای پدیدآورنده آن در نظر گیرد. از نظر این گروه با وجود سه شرط می‌توان ایده‌های آغازین را شناسایی کرد:

نخست اینکه کلیت ایده شرحی از هسته روایی^۷ اثر را به دست بدهد؛

دیگر اینکه از لحاظ کمی و کیفی در یک اثر ثانویه به کار رفته باشد؛

در آخر حمایت از ایده آغازین محدود به موارد استفاده عامدانه و آگاهانه از آن باشد.

از نظر این گروه، مراد از هسته روایی ایده‌ای با سطحی از اصالت و نوآوری است که صرف بیان آن ایده اصلی را تحت پوشش حمایت قرار می‌دهد و به موجب دکترین ادغام^۸ نیز از استثنائات حمایت محسوب نمی‌شود (Winteringham, 1994: 377). با وجود اینکه شناسایی ایده آغازگر به عنوان یکی از اقسام مالکیت فکری یا مقررات فعلی مطرح در زمینه مالکیت فکری چندان سازگار نیست، عدم حمایت از ایده‌ای که بتواند سه مؤلفه فوق را تأمین کند صرفاً خلأیی قانونی بر جای می‌گذارد که مسیر سوءاستفاده از حقوق مادی و معنوی اثر نهایی را باز می‌گذارد؛ خلأیی که از عدم حمایت از ایده به صورت کلی نشئت می‌گیرد. وضعیت کنونی با مبانی مسئولیت مدنی نیز در تضاد کامل قرار دارد. چون در مسئولیت مدنی هدف جلوگیری از باقی ماندن ضرر وارده به زیان‌دیده است، خواه واردکننده ضرر خود در نتیجه زیان وارده منتفع شده باشد خواه نشده باشد (علی‌دوست، ۱۳۹۶: ۹). بنابراین بهره‌برداری سوء و استناد به عدم بازدهی ایده نیز دفاعی غیر قابل پذیرش است.

1. Buchwald vs. Paramount, 1990 Cal. App. LEXIS 634

2. *Coming to America*

3. Arthur Buchwald

4. *King for a Day*

5. Edward Regan Murphy (aka Eddie Murphy)

6. concept initiator

7. narrative crux

8. merger doctrine

همتایان ثبت وایپو

با وجود اینکه سامانه ثبت وایپو در مقیاس بین‌المللی اولین در نوع خود به شمار می‌رود، اگر قدری دقیق‌تر به بحث ثبت مقدماتی بنگریم متوجه می‌شویم که در برخی نظام‌های حقوقی ملی مشابه این سامانه تحت عناوین یا با عملکرد متفاوت حداقل در زمینه مالکیت صنعتی وجود دارد. برخی از این سامانه‌ها ریشه در قوانین مالکیت فکری دارند و برخی دیگر با توجه به ماهیت متزلزل آنچه در ثبت مقدماتی ارائه می‌شود بدون پشتوانه یا حمایت قانون فعالیت می‌کنند و با وجود مشابهت‌های موجود میان این سامانه‌ها دستیابی به دیدگاهی کامل در خصوص عملکرد سامانه ثبت وایپو نیازمند نگاهی گذرا به وضعیت و مختصات این سامانه‌ها نیز هست.

در فرانسه (پاکت سولو)

نظام حقوق مالکیت فکری فرانسه را می‌توان زادگاه سازکار ثبت مقدماتی در نظر گرفت. ثبت مقدماتی در حقوق فرانسه سابقه‌ای نزدیک به یک قرن دارد و از آن با نام سازکار پاکت سولو^۱ یاد می‌شود. در این شکل از ثبت که به نام مخترع فرانسوی آن، یوجین سولو^۲، هنرمند فرانسوی، نام‌گذاری شده است ثبت دستاورد فکری در قالب بایگانی یک پاکت مهروموم شده^۳ دوبخشی، حاوی کلیات آنچه ثبت آن مورد نظر است، به شخص ارائه می‌شود. مستندات حاصله از این روش صرفاً مثبت تقدم متقاضی در دستیابی به اثر یا دستاورد صنعتی مورد ادعاست و در نتیجه فقط بر اساس تصدیق تاریخ دقیق ثبت اولیه آن‌ها کاربرد دارند. پیشینه استفاده از این روش ثبت در فرانسه به سال ۱۹۱۰ تا ۱۹۱۱ میلادی باز می‌گردد در نهایت پس از تحولات متعدد در سال ۲۰۱۶ به یک سامانه الکترونیکی ثبت با نام ای-سولو^۴ با عملکردی مشابه مبدل می‌شود (Wirtén, 2021: 242).

در حال حاضر در حقوق فرانسه مواد R.511-3 تا R.511-6 از کتاب پنجم قانون مالکیت فکری فرانسه^۵ ناظر بر این راهکار خاص، برای ثبت مقدماتی و اثبات تقدم اشخاص در اختلافات احتمالی، هستند. به موجب ماده R.511-6 «این مقررات به منظور تکمیل مدارک حاصله از ثبت... اشخاص ذی‌نفع می‌توانند دو نسخه یکسان از طرح‌هایی که متقاضی ثبت تاریخ پیدایش آن‌ها هستند را تهیه و هر دو نسخه را به مؤسسه ملی مالکیت صنعتی^۶ ارسال کنند و مؤسسه ملی، پس از ثبت تاریخ دریافت، یکی از آن‌ها را به فرستنده بازمی‌گرداند و نسخه دیگر در این مؤسسه بایگانی می‌شود...».

برخلاف ایالات متحده، پاکت سولو محدود به حوزه حقوق مالکیت صنعتی نیست و می‌تواند مشتمل بر اختراع، طرح‌های مفهومی، راهکار فنی، فرایند یا روش ساخت، ایده یا ابتکاری با ماهیت هنری و نحو آن باشند. در این روش از ثبت مقدماتی دستاورد فکری، به متقاضی پاکتی با دو محفظه، که هر یک حاوی نسخه یکسان از آنچه ثبت آن درخواست شده است، ارائه می‌شود. پاکت‌های دریافتی در مؤسسه ملی مالکیت صنعتی فرانسه بررسی و کدگذاری و مهروموم می‌شود و جزئیات زمان دریافت و ارسال مجدد آن‌ها ثبت و در نهایت یکی از پاکت‌ها برای متقاضی ارسال می‌شود. در این روش ثبت مقدماتی، متقاضی موظف است پاکت خود را مگر در موارد بروز اختلاف مهروموم نگه دارد. گفتنی است پاکت دیگر که در اختیار سازمان ثبت اختراع فرانسه باقی می‌ماند، به مدت پنج سال در این سازمان حفظ می‌شود؛ مدتی که برای یک دوره پنج ساله دیگر نیز قابل تمدید است.

پیش از تبدیل به یک سامانه ثبت الکترونیکی پاکت سولو متضمن محدودیت‌های خاص خود بود و پاکت فیزیکی که به سازمان ثبت اختراع فرانسه ارائه می‌شد نمی‌توانست حاوی محتویاتی همچون دیسک، حافظه، یا اشیایی از این دست باشد و شخص متقاضی صرفاً می‌توانست تا هفت برگ کاغذ در اندازه A4 با حداکثر ضخامت ۵ میلی‌متر را در پاکت خود داشته باشد. اگر پاکت غیر قابل قبول تشخیص داده می‌شد، با هزینه خود متقاضی به او بازگردانده می‌شد. اما با تحول پاکت سولو به ای-سولو این محدودیت‌ها برداشته شد و در حال حاضر در ازای هر ۱۰ مگابایت اطلاعات بارگذاری شده مبلغی معین از متقاضی دریافت می‌شود (Wirtén, 2021: 253-254).

1. La solution de l'enveloppe Soleau (The Soleau Envelope Solution)

2. Eugène Soleau

3. E-Soleau

4. Code de la Propriété Intellectuelle, Le livre V

5. Institut National de la Propriété Industrielle

همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، در ثبت سولو متقاضی تا زمان نهایی‌سازی دستاورد فکری خود هیچ حق انحصاری بر دستاورد مورد ادعا ندارد. بنابراین هیچ مانع قانونی نیز برای سایر متقاضیان احتمالی در ثبت تقاضا با تشابه جزئی یا کلی با آنچه پیش‌تر با این روش به ثبت رسیده وجود نخواهد داشت و این وضعیت تا زمانی که یکی از متقاضیان ثبت مقدماتی دستاورد خود را به شکل نهایی نرساند به قوت خود باقی خواهد ماند.

در ایالات متحده (ثبت موقت)

همتای ثبت واپیو در ایالات متحده ثبت موقت^۱ است که در نظام حقوق مالکیت فکری این کشور به صورت خاص قانون ثبت اختراع مورد اشاره قرار گرفته است. درخواست موقت که در حال حاضر در نظام حقوق مالکیت فکری ایالات متحده در خصوص اختراعات و ابداعات با ماهیت صنعتی مورد استفاده قرار می‌گیرد تقاضایی با مدت اعتبار محدود برای ثبت اختراع است که شخص را قادر می‌سازد، بدون طرح درخواست ثبت رسمی و پیرو آن افشای کلیات یا تشریح جزئیات دستاورد خود، طرح اولیه دستاورد خود را به ثبت برساند.

به موجب اصلاحیه ۱۹۹۴ قانون ثبت اختراعات ایالات متحده^۲، اداره ثبت اختراعات و علائم تجاری این کشور مقرره‌ای را به موقع اجرا می‌گذارد که به موجب آن متقاضیان می‌توانند ثبت موقت (و محدود) دستاورد صنعتی خود را درخواست کنند. هدف از این شیوه از ثبت صرف زمان و هزینه کمتر و ایجاد برابری میان متقاضیان ثبت اختراع در ایالات متحده با متقاضیان خارجی، که به موجب توافق‌نامه‌های دور اروگوئه^۳ برای ثبت اختراع در ایالات متحده اقدام می‌کنند، اعلام می‌شود (Kowalski & Salkeld, 1996: 461).

درخواست مشروط یا موقت ثبت اختراع یک درخواست ملی ایالات متحده است که در بند b بخش ۱۱۱ قانون ثبت اختراع ایالات متحده مورد اشاره قرار گرفته است و به موجب این ماده ثبت درخواست موقت نیازمند ارائه درخواست رسمی ثبت اختراع یا تعهد یا هر گونه افشا (جزئیات یا اطلاعات اساسی) نیست. چون درخواست‌های موقت (همانند اختراعات یا سایر مصادیق مالکیت صنعتی) مورد بررسی قرار نمی‌گیرند. در حقیقت درخواست‌های موقت فرصتی را برای تعیین تاریخ ثبت اولیه درخواست ثبت اختراع دائم یا اصلی فراهم می‌کنند که از آن‌ها تحت عنوان «اختراع در انتظار» نیز یاد می‌شود (35 U.S.C. § 111(b)).

ثبت موقت در قانون ثبت اختراع ایالات متحده یک نهاد قانونی استثنائی است که به موجب آن مهلتی ۱۲ ماهه (غیر قابل تمدید) از جنس حمایت معلق به شخص اعطا می‌شود. این مهلت، که در فرض ثبت نهایی اختراع به بخشی از مدت حمایت اعطاشده ناشی از ثبت نهایی مبدل می‌شود، در عمل متضمن گونه‌ای حق تقدم برای متقاضی در این بازه یک ساله است. در این مدت، چنانچه تقاضایی با مشابهت اساسی با موضوع ثبت موقت مطرح شود، در فرض نهایی شدن ثبت موقت، مردود اعلام می‌شود. در غیر این صورت حق تقدم شخص کان‌لم‌یکن تلقی می‌شود و درخواست‌های مشابه به جریان می‌افتند. با وجود اینکه در خصوص دستاوردهای فکری مطرح در حوزه حقوق مالکیت ادبی-هنری (همانند مورد فیلمنامه که موضوع غالب دعاوی راجع به سوءاستفاده از ایده) گفته می‌شود فیلمنامه به عنوان یک اثر مکتوب می‌تواند مستقلاً مورد حمایت قرار گیرد، بازدهی فیلمنامه در فرض شکوفایی و مبدل شدن به یک اثر دیداری-شنیداری، همانند فیلم سینمایی، بسیار بازدهی بالاتری خواهد داشت و در نتیجه مستثنا کردن فعالان عرصه هنر از چنین سازکاری به نظر غیر قابل توجیه است. مضاف بر آنچه گفته شد و به منظور حفظ تعادل میان حقوق ایده‌پرداز و وضعیت عموم درخواست غیر موقتی که بیش از ۱۲ ماه پس از تاریخ تسلیم درخواست اولیه تقدیم شود به منزله یک درخواست کاملاً مستقل است. با این حال اگر شخص در بازه زمانی ۱۴ ماه پس از تاریخ تسلیم اولیه تقاضای اصلی خود را تقدیم کند می‌تواند با ارائه مستندات دایر بر غیر عمدی بودن یا موجه بودن تأخیر مجدداً از اعتبار و نتایج اعتبار درخواست سابق خود بهره‌مند شود (Ferrel, 2017: 19-22). احتساب مدت ثبت موقت به عنوان بخشی از مدت ثبت نهایی نمایانگر این است که حمایت اعطاشده به موجب ثبت نهایی در این روش اثر قهقراپی دارد و در نتیجه چنانچه شخصی پیش از

1. provisional application

2. 1994 Amendment of the Patent Act of 1952

3. GATT (The General Agreement on Tariffs and Trade)

ثبت نهایی از تمام یا بخشی از ایده شخص بدون مجوز او بهره‌برداری کند ناقض حقوق اعطاشده به موجب قانون قلمداد می‌شود. به عبارت دیگر، در ایالات متحده چنانچه ایده به یک نتیجه ملموس مبدل شود از حمایت بی‌قیدوشرط قانون برخوردار می‌شود؛ هرچند این راهکار صرفاً محدود به مصادیق مالکیت صنعتی (مگر طرح صنعتی)^۱ در این کشور است. اهمیت وجود چنین نهادی در حقوق ایالات متحده زمانی آشکار می‌شود که نگاهی به اعلامیه شماره ۸۵ ثبت فدرال، منتشرشده در سپتامبر سال ۲۰۲۰، داشته باشیم.^۲ در این اعلامیه دفتر ثبت اختراع ایالات متحده اشعار می‌دارد که به منظور تسریع فرایند نشر و تبادل اطلاعات راجع به مقابله با همه‌گیری کرونا و در کنار آن حفظ حقوق مخترعین، به عنوان بخشی از یک برنامه آزمایشی، متقاضیان می‌توانند پرداخت هزینه ثبت مقدماتی را تا زمان ثبت نهایی اختراع خود به تعویق اندازند (GPO 58038-58039: 2020). برنامه آزمایشی اداره ثبت اختراع ایالات متحده در بازه زمانی خاص آن به ما نشان می‌دهد که نهاد ثبت مقدماتی در نظام نوین حقوق مالکیت فکری به یک ضرورت مبدل شده است.

در ایران (سامانه نان)

همتای ثبت وایپو در ایران نظام ایده‌ها و نیازها (از این پس نان) است که در ۱۰ اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۱ با فاصله زمانی تقریباً دو سال از راه‌اندازی سامانه ثبت وایپو از آن رونمایی شد. طراحی نان بیشتر به سمت جذب دستاوردهای صنعتی متماثل است و هدف اصلی آن نیز ایجاد نظام ملی نوآوری جهت ثبت و نمایه‌سازی نیازهای مختلف جامعه و در نتیجه هدایت بخش اصلی فعالیت‌های پژوهشی در جهت رفع نیازها و مشکلات جاری کشور عنوان می‌شود. در عمل نیز نیل به این هدف از طریق طراحی یک بانک اطلاعاتی ملی از ایده‌ها^۳ در کنار مجموعه‌ای از نیازهای (معضلات) مطرح در حوزه‌های گوناگون صورت گرفت که اگرچه از لحاظ نظری بی‌نقص و تحسین‌برانگیز به نظر می‌رسد، در عمل، بازدهی برابر با اهداف خود را به دست نمی‌دهد. چون حمایت مادی و معنوی از ایده آن‌گونه که زلفی‌گل و کیانی‌بختیاری (۱۳۸۵: ۱۶) در مقاله «ساختارهای دانش‌مدار عصر دانایی» به آن می‌پردازند نیازمند پشتوانه‌ای قانونی و جانمایی نان در نظام حقوق مالکیت فکری کشور است.^۴ با وجود اینکه نان خود را سامانه‌ای مبتنی بر مجموعه‌ای از مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و آیین‌نامه‌هایی همچون آیین‌نامه حمایت از تولید، دانش‌بنیان، و اشتغال‌آفرین در حوزه علوم و تحقیقات و فناوری معرفی می‌کند و در عمل نیز در خدمت هدف والای گردش آزاد دانش و اطلاعات قرار دارد، چه جایگاهی در نظام حقوق مالکیت فکری کشور دارد! به عبارت دیگر، در هر دو سامانه ثبت وایپو و ثبت موقت ایالات متحده وضعیت حقوقی صاحبان ایده و ایده آن‌ها، ولو به صورت محدود، تعیین تکلیف شده است. لیکن، چنین امری در خصوص نان مشاهده نمی‌شود؛ امری که خودبه‌خود نقش نان را در خصوص دستاوردهای فکری ثبت‌شده پررنگ کرده است و از طرف دیگر از جذابیت آن برای صاحبان ایده در معنای مورد بحث در این پژوهش می‌کاهد.

با این همه، نگاهی به بخش شرایط و قوانین نان در زمان نگارش این اثر تا اندازه زیادی به ابهامات پیشین پاسخ می‌دهد.^۵ به موجب این بخش در خصوص حقوق مالکیت فکری «ایده، پیشنهاد، و راه‌حل ارائه‌شده نباید مغایر و ناقض حقوق مالکیت فکری اشخاص ثالث باشد». این بند از شرایط نمایانگر آن است که در طراحی نان به مسئله ماهیت و جایگاه فعلی ایده در حقوق مالکیت فکری توجه چندانی نشده است. چون در حال حاضر نه‌فقط در ایران بلکه در عموم نظام‌های حقوق مالکیت فکری بر عدم حمایت از ایده به عنوان مصداقی از مستثنیات حمایت تأکید شده و پیش‌نیازهای بیان (به شیوه ملموس)^۶ در شاخه ادبی-هنری و کاربرد صنعتی^۷ در شاخه مالکیت صنعتی که ثبت در گرو آن است هر دو مؤید همین امر هستند (زرکلام، ۱۳۸۸:

1. design patents

۲. این اعلامیه زمانی منتشر می‌شود که جامعه جهانی در تقلا برای دستیابی به راهکاری برای کنترل و مقابله با همه‌گیری ویروس کرونا بود.

3. national bank of ideas

۴. البته نان پذیرای دستاوردهای فکری ارزشمند ثبت‌شده نیز هست و طبیعتاً ابهامات مورد بحث در خصوص این اقسام از مالکیت فکری وجود ندارد.

۵. بندهای مورد استناد در این پژوهش برگرفته از ویرایش در دسترس در ۱۵ شهریور ۱۴۰۲ شرایط و قوانین (ثبت نام) نان است.

6. tangible medium of expression

7. industrial application

۲۹). از طرف دیگر در فرض (محالی) که این سامانه اختراعات و سایر مصادیق مالکیت فکری را از مصادیق ایده بپندارد فرایند بررسی در این سامانه چگونه است که یک ایده می‌تواند در آن ناقض حقوق مالکیت فکری شخص دیگری باشد؟ آیا فرایند بررسی شامل استعلام از سازمان ثبت اسناد و املاک کشور نمی‌شود؟^۱ در هر حال این سامانه با این توضیح که «در صورتی که ارائه‌کننده ایده به واسطه اعلام و ثبت ایده به حقوق اشخاص ثالث تعرض کند وزارت علوم مسئولیتی و ضمانتی در برابر اشخاص ثالث نخواهد داشت و ارائه‌کننده ایده می‌پذیرد و اعلام می‌کند که مسئول و ضامن هر گونه ادعای اشخاص ثالث نسبت به ایده ابراز شده خواهد بود» بحث نقض احتمالی حقوق مالکیت فکری را فیصله می‌دهد و از خود رفع مسئولیت می‌کند.

تکیه بر مسئله رفع مسئولیت در بند دیگری از شرایط با این عنوان که «ارائه‌کننده ایده می‌پذیرد و اعلام می‌کند که ایده و طرح او حقوق راجع به آثار ادبی- هنری، علائم تجاری، ثبت اختراع، و سایر جنبه‌های مربوط به حقوق معنوی را نقض نمی‌کند» مجدداً مطرح می‌شود و نمایانگر آن است که طراحان نان نسبت به پیچیدگی بحث حقوق مالکیت فکری ورودی و خروجی نان آگاه بوده‌اند، لیکن چنین به نظر می‌رسد که تا اندازه ممکن تلاش خود را برای پرهیز از ورود به آن به کار بسته‌اند. این مجموعه از ابهامات می‌تواند با الگوبرداری از سایر سازکارهای حقوقی همچون ثبت موقت یا پکت سولو به سادگی مرتفع شوند؛ به عبارت دیگر، در صورتی که همانند ثبت موقت متقاضیان در نان پس از یک بازه زمانی معین و پیش از نهایی‌سازی یا انبوه‌سازی دستاورد خود مکلف به ثبت نهایی آن بشوند، دستاورد شخص توسط سازمان ثبت اسناد نیز پالایش و بررسی و احتمال نقض حقوق مالکیت فکری (ناشی از ثبت در نان) به صفر نزدیک می‌شود.

از طرف دیگر، رسمیت بخشیدن به اعتبار مستندات ارائه‌شده توسط نان، همانند ثبت سولو، اعتبار و قدرت اثباتی آن‌ها را در دعاوی احتمالی تحکیم می‌کند و منجر به ایجاد یک رویه واحد در تعامل با آن‌ها می‌شود.

نان حقوق معنوی ایده را نیز متعلق به صاحب آن فرض می‌کند. لیکن مشخص نیست این حقوق معنوی چه هستند؟ بگذریم که بحث در نظر گرفتن حقوق معنوی برای ایده‌ها، گرچه در خصوص ایده‌های توسعه‌یافته امر پسندیده‌ای است، خود در حقوق مالکیت فکری محل بحث است؛ وضعیتی که ریشه در ماهیت ناپایدار عنوان کلی ایده دارد و ایراد محدودیت رشد و پویایی علم و فناوری در فرض حمایت از ایده با صرف تکیه بر ابتکار و خلاقیت به کاررفته در آن را توجیه می‌کند (حکمت‌نیا و شعبانی، ۱۴۰۱: ۱۲۰).

با وجود ضعف نان در زمینه تعیین تکلیف متقاضیان ثبت ایده و حقوق آن‌ها در تعامل با اعلام‌کنندگان نیاز، نان یک اقدام جسورانه و یکی از اولین‌ها در نوع خود است. گردآوری و شناسایی ایده‌های مستعد، طبقه‌بندی آن‌ها، و طراحی پلی میان ایده‌پردازان و صاحبان مشاغل و اشخاص حقیقی و حقوقی حقوق خصوصی یا عمومی یک گام بزرگ در ایران است؛ کشوری که به موجب ماده ۴ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری و ماده ۴ قانون حمایت از مالکیت صنعتی تا کنون در آن هیچ‌گونه حمایت (حقوقی) برای ایده‌ها پیش‌بینی نشده و سایر تلاش‌ها نیز صرفاً بر حمایت مادی متمرکز شده‌اند، بدون توجه به اینکه بدون شناسایی حقوقی برای اشخاص فعال در این زمینه مسئله حمایت مادی نیز به نتیجه مطلوب منتهی نخواهد شد.

نتیجه

سامانه ثبت وایپو به عنوان یک سامانه ثبت مقدماتی در دوره فعالیت آزمایشی دوساله خود پیام‌آور تحولی در حوزه مدیریت حقوق مالکیت فکری دیجیتال و نیاز به یک سامانه یکپارچه در این زمینه است. با وجود اینکه در دهه‌های پیشین اندیشمندان مالکیت فکری تا اندازه زیادی بر خود مبنی بر غیر قابل حمایت بودن ایده‌ها و دستاوردهای فکری که شکل نهایی به خود نگرفته‌اند اصرار ورزیده‌اند به نظر می‌رسد در عصر حاضر اندیشمندان و قانونگذاران حوزه حقوق مالکیت فکری به این امر پی برده‌اند که عدم حمایت کامل از عنوان کلی ایده که مصادیق بی‌شماری را در بر می‌گیرد صرفاً منجر به تضعیف بستر حقوق مالکیت فکری و یکی از مهم‌ترین اهداف آن، یعنی ترغیب اشخاص به به اشتراک‌گذاری دستاوردهای فکری خود به نفع جامعه، می‌شود و با وجود اینکه ثبت وایپو به عنوان یک سامانه برخاسته از یک سازمان بین‌المللی تلاشی جسورانه برای بهبود این وضعیت محسوب

۱. این استعلام حداقل در خصوص ایده‌های با ماهیت صنعتی که جزئیات ثبت آن‌ها در سازمان ثبت بایگانی می‌شود نقش حیاتی در جلوگیری از وقوع نقض دارد و در فرض عدم آگاهی متقاضی نسبت به مشابهت اساسی ایده او با اختراعی دیگر نیز می‌تواند با اخطار به او از صرف زمان و هزینه بیشتر پیشگیری کند.

می‌شود، از نظر نگارندگان صحیح‌تر آن است که این سامانه در نظام‌های حقوقی ملی نیز به رسمیت شناخته شود. به عبارت دیگر، سازمان جهانی مالکیت فکری موظف است ابهامات موجود در میزان اعتبار اسناد صادره از این سامانه را یک بار برای همیشه برای تمامی اعضای خود توجیه کند و صرفاً به تکیه بر مجموعه‌ای از مقررات منطقه‌ای، همانند آنچه در خصوص اتحادیه اروپا گفته شد، اکتفا نکند. مسئله فقدان تعامل با بازوهای اجرایی نظام‌های حقوق مالکیت فکری یا همان سازمان‌های متولی ثبت نیز بر معضلات چنین سامانه‌هایی در مقیاس بین‌المللی دامن می‌زند. در نتیجه نسخه نهایی نیازمند رابطه متقابل با این سازمان‌ها نیز هست؛ وضعیتی که به‌وضوح می‌تواند بر امر جذب سرمایه‌های خارجی و افزایش سطح تبادل و هم‌افزایی دانش‌بنیان نیز اثربخش واقع شود.

در پایان، واضح است که ثبت وایپو و سامانه‌های مشابه آن در نوع خود از آخرین ابداعات در زمینه مالکیت فکری محسوب می‌شوند و قرار گرفتن کشور ما با سامانه نان در کنار کشورهای پیشرو در این زمینه، همچون ایالات متحده و فرانسه، تحسین‌برانگیز است. لیکن ضعف آشکار جنبه حقوقی نان در مقایسه با همتایان خارجی و بین‌المللی آن تا اندازه زیادی از جذابیت آن برای متقاضیان داخلی کاسته است. چون این سامانه نوپای داخلی بدون هیچ توجیهی بسیاری از پیش‌فرض‌های خود را بر مبنای خلاف اصول پذیرفته‌شده حقوق مالکیت فکری کشورمان بنا نهاده و هیچ‌گونه تعاملی نیز با سازمان ثبت اسناد کشور در عملکرد آن مشاهده نمی‌شود.

منابع

- حکمت‌نیا، محمود و شعبانی، زینب (۱۴۰۱). مبانی تفکیک ایده از بیان. *حقوق اسلامی*، د ۱۹، ش ۷۲، ۱۱۹ - ۱۵۲.
- زرکلام، ستار (۱۳۸۸). *حقوق مالکیت ادبی و هنری*. تهران: سمت.
- زلفی‌گل، محمدعلی و کیانی‌بختیاری، ابوالفضل (۱۳۸۵). ساختارهای دانش‌مدار در عصر دانایی. *رهیافت*، د ۲۰، ش ۳۷، ۱۴ - ۱۹.
- شیرازی زنجانی، سید حسن و نعمتی، میثم (۱۳۹۲). مبانی فقهی حق افشای اثر. *حقوق اسلامی*، د ۱۰، ش ۳۷، ۷ - ۴۳.
- عبدالصمدی، راضیه و رفیعی آفرانی، مرضیه (۱۳۹۹). ماهیت حقوقی حاکم بر قراردادهای دانش فنی. *پژوهش‌های حقوقی قانون‌یار*، د ۲، ش ۸، ۷ - ۲۶.
- علی‌دوست، ابوالقاسم (۱۳۹۶). دارا شدن ناعادلانه و بلاجهت در نظام حقوقی ایران و مقایسه آن با اکل مال به باطل. *فقه*، د ۲۳، ش ۱، ۷ - ۱۸.
- میرشمسی، محمدهادی؛ جلالیان دهقانی، حسام و تیموری، علی‌رضا (۱۳۹۳). ایده و حمایت از آن در حقوق مالکیت فکری. *حقوق اسلامی*، د ۱۱، ش ۴۰، ۷۱ - ۱۰۴.
- Abd al-Samadi, R. & Rafiei Afarani, M. (2020). The Legal Nature of Technical Know-how Contracts. *Journal of Legal and Civil Sciences*, Vol. 2, No. 8, 7–26. (in Persian)
- Alidoust, A. (2017). Unjust Enrichment in the Iranian Legal System and Its Comparison with Unlawful Acquisition of Property. *Fiqh*, Vol. 23, No. 1, 7–18. (in Persian)
- Andrade, F. C. (2018). Electronic Identification, Signature and Trust Services. *UNIO – EU Law Journal*, Vol. 4(2), 90–98.
- Bonnecaze, A., Liardet, P., Gabillon, A., & Blibech, K. (2006). Time-Stamping Schemes: A Distributed Point of View. *Annals of Telecommunications - Annales des Télécommunications*, Vol. 61, 662–681.
- Danquah, P. & Kwabena-Adade, H. (2020). Public Key Infra-Structure: An Enhanced Validation Frame-Work. *Journal of Information Security*, Vol. 11, 241–260.
- Ferrel, J. (2017). Provisional Patents The 90-Minute Guide to Filing Your Own Application. *BayWater Publishing*. California, United States.
- Gladden, N. (2003). When California Dreamin' Becomes a Hollywood Nightmare; Copyright Infringement and the Motion Picture Screenplay: Toward an Improved Framework. *Journal of Intellectual Property Law*, Vol. 10, 359–384.
- Hekmatniya, M. & Shabani, Z. (2022). Basics of separating idea from expression. *Journal of Islamic Law Research*, Vol. 19, No. 72, 119–152. (in Persian)
- Kowalski, T. J. & Salkeld, P. G. (1996). The Impact of GATT on the United States Patent and Trademark Office. *Journal of Civil Rights and Economic Development*, Vol. 11, No. 2, 455–463.
- Mirshamsi, M.H., Jalaiyan Dehghani, H., & Timouri, A. (2014). Ideas Protection in Intellectual Property Law. *Journal of Islamic Law*, Vol. 11, No. 40, 71–104. (in Persian)
- Mostert, F. (2020). First in time, first in right: WIPO takes the Lead on digital date stamping of IP. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, Vol. 15, 673–674.
- O'Donnell, P. & McDougal, D. (1992). Fatal Subtraction the Inside Story of Buchwald v. Paramount. *Doubleday*, United States, New York.
- Oliar, D., Pattison, N., & Powell, K. (2014). Copyright Registrations: Who, What, When, Where, and Why. *Texas Law Review*, Vol. 92, 2211–2250.
- Pendsey, N. & Agarrwal, S. (2012). Taking an independent inventor's inventions to the market – challenges and issues. *Journal of Intellectual Property Rights*, Vol. 17, 400–405.
- Shobeiri Zanjani, S. H. & Nemati, M. (2013). The Jurisprudential Foundations of the Right to Disclosure. *Islamic Law*, Vol. 10, No. 37, 4–43. (in Persian)
- The U.S. Government Publishing Office (GPO) (2020). Thursday, September 17, 2020 / Notices. *Federal Register*, Vol. 85, 58038–58041.
- Umar, M. (2017). Effectiveness of WIPO Proof. *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology*, Vol. 6, 2319–8753.
- Winteringham, R. M. (1994). Stolen from Stardust and Air: Idea Theft in the Entertainment Industry and a Proposal for a Concept Initiator Credit. *Federal Communications Law Journal*, Vol. 46, 373–396.
- Wirtén, E.H. (2021). In the service of secrecy: An Enveloped history of priority, Proof and patents. *Journal of Material Culture*, Vol. 26(3), 241–261.
- Zarkalam, S. (2009). *Literary and Artistic Property Rights*. Tehran: Samt Publications. (in Persian)
- Zolfi-Gol, M.A. & Kiani-Bakhtiari, A. (2006). Knowledge-Based Structures in the Age of Knowledge. *Rahyaf*, Vol. 20, No. 37, 14–19. (in Persian)